01/08/2019

«Ιστορία της Εκκλησίας της Ρωσίας, η θεωρία της Τρίτης Ρώμης»

Μητροπολιτικό Έργο / Ι.Μ. Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου

Κείμενο του Μητροπολίτου Ναυπάκτου καί Ἁγίου Βλασίου, κ. Ἱεροθέου, όπως αυτό επικαίρως δημοσιεύται στον θεματικό ιστότοπο της Ιεράς Μητροπολέως Ναυπάκτου και Αγίου Βλασίου (parembasis.gr):

Μέ ἀφορμή τό Οὐκρανικό ζήτημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ τά τελευταῖα χρόνια, θέλησα νά διαβάσω κάποια ἐπιστημονικά κείμενα καί νά μάθω κάτι περισσότερο ἀπό ὅσα γνώριζα γιά τήν ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καί τήν περίφημη θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Στήν ἀναζήτησή μου αὐτή βρῆκα τήν μεταπτυχιακή ἐργασία τοῦ Ἀναστασίου-Ἰωάννη Λάλλου μέ τίτλο «Ἱστορία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας, ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης» (Θεσσαλονίκη 2016), ἡ ὁποία ὑποβλήθηκε στό Πανεπιστήμιο τῆς Μακεδονίας καί συγκεκριμένα στό Τμῆμα Βαλκανικῶν, Σλαβικῶν καί Ἀνατολικῶν Σπουδῶν, στήν γενικότερη προοπτική τῶν «σπουδῶν στίς Γλῶσσες καί τόν πολιτισμό τῶν Χωρῶν τῆς Ν.Α. Εὐρώπης».

Πρόκειται γιά μιά ἐργασία πού εἶναι ἀποτέλεσμα ἔρευνας μέ διερεύνηση τῶν πηγῶν, καθώς ἐπίσης καί τῆς ὑπάρχουσας βιβλιογραφίας, ἀπό τήν ὁποία ἀντλῆται τό σημαντικό αὐτό ὑλικό καί προσφέρονται πληροφορίες τόσο γιά τήν ἱστορία τῆς Ρωσίας, ὅσο καί γιά τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης» πού ἄρχισε τόν 15ο αἰώνα καί ἀναπτύχθηκε κυρίως ἀπό τόν 16ο αἰώνα μέχρι τίς ἡμέρες μας.

Τήν μεταπτυχιακή αὐτή μελέτη ἐπέβλεψε ὁ καθηγητής Κωνσταντῖνος Νιχωρίτης καί τήν ἀξιολόγησαν ὁ Ἀναπληρωτής καθηγητής Σταῦρος Καμαρούδης καί ὁ Ἐπίκουρος καθηγητής Κυπριανός Σούτσιου.

Στήν συνέχεια θά κάνω μιά σύντομη παρουσίαση αὐτῆς τῆς μελέτης, διότι δέν γνωρίζω ἄν ἔχη ἀκόμη ἐκδοθῆ τύποις, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά λάβη μιά εἰκόνα τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἀκριβῶς γιατί πρόκειται γιά θέμα πολύ ἐπίκαιρο μέ ὅσα ἔγιναν καί γίνονται σχετικά μέ τήν αὐτοκεφαλία πού χορήγησε τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο στήν Οὐκρανία, γιά τό ὁποῖο ἀντιδρᾶ ἡ Ἐκκλησία τῆς Μόσχας.

1. Τά περιεχόμενα τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας

Μετά τά εἰσαγωγικά τό ὅλο θέμα διαρθρώνεται σέ τέσσερα κεφάλαια.

Τό πρῶτο κεφάλαιο μέ τίτλο «Ἱστορικό πλαίσιο-ἱστορική Ἀναδρομή» κάνει λόγο γιά τήν «προέλευση καί τήν ἐπέκταση τῶν Ρώσων» ἀπό τόν 5ο καί 6ο αἰώνα μ. Χ. κυρίως μέ κέντρο τό Κίεβο.

Τό δεύτερο κεφάλαιο μέ τίτλο «Ἐθνική καί Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ρωσίας» παρουσιάζει τά ἱστορικά γεγονότα ἀπό τήν βάπτιση τῶν Ρώσων μέχρι τήν ἵδρυση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας, δηλαδή ἐξετάζει τό χρονικό διάστημα ἀπό τό ἔτος 989 μέχρι τό 1589. Οἱ ἐπί μέρους ἑνότητες αὐτοῦ τοῦ κεφαλαίου εἶναι χαρακτηριστικές:

«Ἀπό τοῦ βαπτίσματος τῶν Ρώσων μέχρι τῆς Μογγολικῆς Κατακτήσεως (989-1240)»· «Ἡ Ἡγεμονία τοῦ Κιέβου»· «Τό Βάπτισμα τῶν Ρώσων (988-989) –ὁ ἅγιος ἰσαπόστολος Βλαδίμηρος ὁ Μέγας (1015)»· «Ἀπό τόν Μέγα Βλαδίμηρο (1015) στήν Ταταρική Κατάκτηση (1240)· «Ἡ Ἄνοδος τοῦ Βλαδιμήρ»· «Οἱ μητροπολίτες Κιέβου

καί πάσης Ρωσίας»· «Μοναχισμός-Ἡ Λαύρα τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου-Οἱ Ὅσιοι Ἀντώνιος καί Θεοδόσιος»· «Ἀπό τῆς Μογγολικῆς κατακτήσεως τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς διαιρέσεως τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας (1240-1462)-Κυριαρχία τῶν Τατάρων»· «Ἀπό τῆς διαιρέσεως τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας μέχρι τῆς ἱδρύσεως τοῦ Πατριαρχείου (1462-1589)»· «Τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας».

Τό τρίτο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ρωσίας: Περίοδος ἀναδιοργανώσεως-Διοικητική Αὐτονομία καί ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης».

Ὑποδιαιρεῖται στίς ἑξῆς ἑνότητες:

«Ἀπό τή Ρώμη στήν Νέα Ρώμη»· «Πρίν τήν πτώση»· «Περί τῆς θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης»· «Ἡ Μητρόπολη Μόσχας καί ἡ ἀναδιοργάνωση τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας»· «Ἱεραρχία καί Ἱεράρχες»· «Ὁ Κλῆρος»· «Μάξιμος ὁ Γραικός ὁ φωτιστής τῶν Ρώσων»· «Μάξιμος ὁ Γραικός ὡς Ἐκκλησιαστικός Μεταρρυθμιστής»· «Ἡ ἐπίδραση τοῦ Ἁγίου Ὄρους στόν πνευματικό βίο τῶν Σλάβων».

Τό τέταρτο κεφάλαιο ἔχει τίτλο «Ἡ ἀρχή, ἡ πορεία καί τό τέλος τῆς ‘’περί Τρίτης Ρώμης’’ θεωρίας -ἀναγωγή στό σήμερα». Ὑποδιαιρεῖται στίς ἀκόλουθες ἑνότητες:
«Ἡ ἀρχή, ἡ πορεία καί τό τέλος τῆς ‘’περί Τρίτης Ρώμης’’ θεωρίας-ἀναγωγή στό σήμερα»· «Ἡ θεωρία τοῦ Πανσλαβισμοῦ καί ὁ Σλάβικος Ἐθνοφυλετισμός»· «Ἡ γεωπολιτική τῆς πνευματικότητας, ἡ διπλωματία τῆς πίστης καί ἡ ἐλπίδα τῆς Τρίτης Ρώμης»· «Ἡ προοπτική τῆς Θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης καί οἱ πολιτικές ἐπιπτώσεις της»· «Τό περιεχόμενο τῆς Θεωρίας τῆς Τρίτης Ρώμης καί οἱ ἐπιπτώσεις του»• «Συμπερασματικά περί Τρίτης Ρώμης».

Στό τέλος παρατίθεται ἡ ἑλληνόγλωσση καί ἡ ξενόγλωσση βιβλιογραφία πού χρησιμοποίησε ὁ ἐρευνητής γιά τήν ἀνάπτυξη τοῦ θέματός του, καθώς ἐπίσης παρατίθεται καί ἕνας χρονολογικός πίνακας τῶν βασικῶν γεγονότων τῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, ὅπως καί ἕνας κατάλογος χαρτῶν καί εἰκόνων σχετικά μέ τό διερευνώμενο θέμα.

Παρέθεσα τά κεφάλαια καί τίς ὑποενότητές τους, καίτοι μπορεῖ νά φαίνεται ὡς κουραστικό, γιά νά γίνη ἀντιληπτό καί μέ μιά πρόχειρη καί γρήγορη ματιά ὅτι στήν μεταπτυχιακή αὐτή ἐργασία παρουσιάζεται συνοπτικά ἡ ἐθνική, πολιτική καί ἐκκλησιαστική ἱστορία τῶν Ρώσων ἀπό τόν 5ο καί 6ο αἰώνα μ.Χ. μέχρι τίς ἡμέρες μας, καθώς ἐπίσης παρουσιάζεται καί ἡ ἀνάπτυξη καί καλλιέργεια τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Ἔτσι θά κατανοηθῆ ὅτι ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» εἶναι ἡ θρυαλίδα πού σιγοκαίει στό βάθος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ρωσίας καί ὑπονομεύει τό κανονικό σύστημα τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας πού ἀποφασίστηκε ἀπό τούς Πατέρες τῶν

Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί βεβαίως καί τήν Πρωτοκαθεδρία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Ὁ ἀναγνώστης μελετώντας τήν ἐργασία αὐτή ἀποκτᾶ πλήρη εἰκόνα τῆς ἱστορίας τῆς Ρωσίας, ἐθνικῆς καί ἐκκλησιαστικῆς, καί τίς ἐπιπτώσεις της στήν σύγχρονη ἐκκλησιαστική κατάσταση.

2. Εἰσαγωγικά

Στά «Εἰσαγωγικά» διαβάζει κανείς τήν μεγάλη σημασία τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου πού διέδωσε τόν Χριστιανισμό στόν κόσμο τῶν Σλάβων καί ὅτι ὅλοι αὐτοί οἱ νότιοι, δυτικοί καί ἀνατολικοί Σλάβοι μεταστράφησαν στήν Ὀρθοδοξία καί προσέλαβαν τήν πολιτιστική παράδοση τοῦ Βυζαντίου-Ρωμανίας.

Γράφεται: «Τό ρωσικό κράτος ἐπηρεάστηκε βαθύτατα ἀπό τή βυζαντινή ἰδεολογία καί μετά τήν ἅλωση τῆς Βασιλεύουσας οἱ Ρῶσοι θεώρησαν καί πίστεψαν βαθιά μέσα τους ὅτι ἦταν οἱ μοναχικοί κληρονόμοι τῆς Βυζαντινῆς πνευματικῆς καί πολιτιστικῆς παράδοσης».

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἀναπτύχθηκε ἀπό τόν 15ο αἰώνα, κυρίως δέ ἀπό τά μέσα τοῦ 16ου αἰώνα, ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» καί ὅτι ἡ Μόσχα πού ἦταν πρωτεύουσα τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους ἔλαβε τόν τίτλο «Τρίτη Ρώμη» μετά τήν ἅλωση καί τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης τό 1453, σέ μιά συμβολική κίνηση πού ὁμοίαζε μέ τήν ἵδρυση ἀπό τόν Μέγα Κωνσταντῖνο τῆς Κωνσταντινούπολης ὡς «Δεύτερης Ρώμης» σέ σχέση μέ τήν Πρώτη Ρώμη.

Συνέπεια τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» εἶναι «ἡ τσαρική θεοκρατία βασισμένη στό ἰδεολόγημα τοῦ πανσλαβισμοῦ» πού εἶναι ἡ συγκρότηση «ἑνός πολιτικοῦ καί θρησκευτικοῦ ὁλοκληρωτισμοῦ τῶν Σλάβων μέ βάση τήν Ὀρθοδοξία».

Μέ τέτοια νοοτροπία οἱ Ρῶσοι προσπάθησαν νά διεισδύσουν στό Ἅγιον Ὄρος καί τά Ἱεροσόλυμα, ὅπως αὐτό ἐκφράστηκε ἀπό τήν «τσαρική θεοκρατία» καί στήν συνέχεια ἀπό τήν «σταλινική ἀθεΐα». Καί τά δύο αὐτά καθεστῶτα «ὑπενθυμίζουν τό πανσλαβικό ἰδεολόγημα τοῦ παρελθόντος ἐπιχειρώντας νά ἐλκύσουν τά ὅποια δυνατά ὀφέλη».

Φυσικά, αὐτό παρατηροῦμε καί στίς ἡμέρες μας μέσα ἀπό σύγχρονες πρακτικές, πολιτικές καί ἐκκλησιαστικές, τίς ὁποῖες βλέπουμε καθημερινά.
Καί μόνον ἀπό αὐτήν τήν διάταξη τῶν περιεχομένων καί τήν εἰσαγωγή φαίνεται καθαρά τό πανόραμα τῆς ρωσικῆς πολιτικῆς πού ἐπηρεάζει πολύ τήν ἐκκλησιαστική ζωή, ἀφοῦ μέσα ἀπό τήν θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» ὑπονομεύεται τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ὡς πρωτόθρονη Ἐκκλησία καί στήν οὐσία διακυβεύεται τό πολίτευμα τῆς Ἐκκλησίας.

3. Βασικά-κομβικά σημεῖα τῆς ἐργασίας αὐτῆς

Ὅσα παρατέθηκαν προηγουμένως δείχνουν συνοπτικά τήν ἐθνική, πολιτική καί ἐκκλησιαστική ἱστορία τῆς Ρωσίας. Στήν συνέχεια θά προσπαθήσω νά παρουσιάσω μερικά βασικά σημεῖα τῆς μεταπτυχιακῆς αὐτῆς ἐργασίας, πού γράφηκε μέ τήν ἐπίβλεψη εἰδικῶν καθηγητῶν, ὥστε ὁ ἀναγνώστης νά ἐνημερωθῆ γιά τό θέμα πού μᾶς ἀπασχολεῖ καί στίς ἡμέρες μας.

α) Ὁ ἀρχέγονος ρωσικός λαός

Ἡ γεωγραφική περιοχή πού καλεῖται σήμερα Ρωσία καταλαμβάνεται ἀπό τόν 5ο-6ο αἰώνα μ. Χ. ἀπό τούς ἀνατολικούς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι ἐμφανίσθηκαν κατ᾽ ἀρχάς τόν 3ο καί 4ο αἰώνα μ. Χ. μεταξύ τοῦ Δνείπερου καί τοῦ Δνείστερου καί ἀναφέρονται στήν βιβλιογραφία ὡς Ἄντες.
Οἱ Σλάβοι εἶχαν ἐγκατασταθῆ ἀρχικά στίς στέπες, βόρεια τοῦ Εὔξεινου Πόντου, ἐκεῖ πού πρίν ἀπό πολλά χρόνια εἶχαν ἀκμάσει ἄλλα Κράτη, ὅπως οἱ Κυμμέριοι, οἱ Σκύθες οἱ Σαρματοί. Ἔπειτα μετακινήθηκαν πρός δυσμάς, ὅπως προαναφέρθηκε, καί ἔδωσαν μάχες μέ τούς Γότθους, Οὔνους καί Ἄβαρους πού λυμαίνονταν αὐτές τίς περιοχές.

Οἱ Σλάβοι διαιροῦνται σέ τρεῖς μεγάλες ὁμάδες: «Στούς Νοτίους Σλάβους (οἱ ὁποῖοι περιλαμβάνουν Σλοβένους, Σέρβους, Κροάτες, ἀλλά καί Βουλγάρους οἱ ὁποῖοι κατέστησαν σλαβικό φύλο), στούς Δυτικούς Σλάβους (πού περιέχουν Πολωνούς Μοράβους, Πομεριανούς, Τσέχους καί Σλοβάκικες ὁμάδες) καί στούς Ἀνατολικούς Σλάβους (Ρώσους)».

Οἱ ἀνατολικοί Σλάβοι ἐνώθηκαν μέ ἕνα πολεμικό λαό πού ὀνομαζόταν Βίκινγκς, οἱ ὁποῖοι ἀναφέρονται ὡς Σκανδιναβοί ἤ καί Νορμανδοί. Αὐτά τά σκανδιναβικά φύλα, πού χαρακτηρίζονταν Ρώς «ὑπέταξαν τά ἀνατολικά σλαβικά φύλα καί τούς προσέδωσαν μιά ἰσχυρή πολιτική δομή» οἱ δέ Σκανδιναβοί πού ἦταν λιγότεροι «ἀφομοιώθηκαν τόσο ἐθνολογικά ὅσο καί γλωσσολογικά ἀπό τούς ἀνατολικούς αὐτούς Σλάβους, οἱ ὁποῖοι ἦσαν πολυάριθμοι». Ἔτσι, ὅλοι αὐτοί ἀπέκτησαν τό ὄνομα Ρῶσοι.

Τό πρῶτο κέντρο διοργανώθηκε στήν πόλη Νόβγοροντ καί στήν συνέχεια στό Κίεβο. Οἱ δύο αὐτές πόλεις συνδέθηκαν μεταξύ τους καί ἦταν δύο κύρια ἐμπορικά κέντρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης «ἀπό τή βαλτική θάλασσα ἀπό τό βορρά μέχρι τή μαύρη θάλασσα πρός νότο».
Στήν μελέτη αὐτή, στήν ὁποία παρουσιάζεται ἡ συνοπτική ἱστορία γιά τήν προέλευση καί τήν ἐπέκταση τῶν Ρώσων συμπεραίνεται ὅτι «ἡ Ρωσία τοῦ Κιέβου ἦταν ἕνας πολυεθνικός συγκερασμός λαῶν πού ἀποτελεῖτο ἀπό Σλάβους, Βάλτους, Φίνες, Σκανδιναβούς καί διαφόρους ἄλλους λαούς καί μικρότερες πληθυσμιακές συνεκτικές ὁμάδες». Γράφεται:

«Οἱ Σκανδιναβοί ἦταν ἐκεῖνοι πού ἔδωσαν τήν ὤθηση, τήν ὁρμή καί ἀποτέλεσαν τό κατάλληλο καλλιεργήσιμο ὑπόστρωμα ἀποτελώντας τή βάση τῶν διεργασιῶν γιά συγκρότηση καί σύσταση τοῦ πρώτου ρωσικοῦ κράτους ἐκείνη τήν ἐποχή. Ἐν κατακλείδι καί λαμβανομένων ὅλων τῶν προαναφερθέντων ὑπόψη τό κράτος τοῦ Κιέβου δύναται νά θεωρηθεῖ πώς ἦταν τό ἀποτέλεσμα ἐνδογενῶν καί ἐξωγενῶν παραγόντων μέ τελικό ἀπαύγασμα τό δυναμικῆς τάσεως δημιούργημα τῶν σκανδιναβῶν καί τῶν ἀνατολικῶν Σλάβων».

Μετά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσων, πού θά δοῦμε στήν συνέχεια, ἡ Ρωσία κατακτήθηκε ἀπό τούς Τατάρους, μογγολικῆς καταγωγῆς, τό ἔτος 1240, καί αὐτή ἡ κυριαρχία κράτησε μέχρι τό ἔτος 1462, δηλαδή πάνω ἀπό διακόσια χρόνια. Ἡ περίοδος τῆς Ταταρομογγολικῆς κυριαρχίας ὑπῆρξε ὀδυνηρή γιά τήν Ρωσία, γιατί ὄχι μόνον ἀνέκοψε τήν ἀνάπτυξή της, ἀλλά ἀφοῦ τήν ἀπέκοψε ἀπό τό Βυζάντιο συντέλεσε στήν «πνευματική, πολιτιστική καί κοινωνική παρακμή της».

Οἱ Μογγόλοι, ὅταν κατέλαβαν μέ τήν βία τούς Ρώσους δέν κατήργησαν τό πολιτικό σύστημα διοικήσεώς τους, ἀλλά «κυβερνοῦσαν τίς ρωσικές ἡγεμονίες μέ Ρώσους ἡγεμόνες πού τούς ἐπιτράπηκε νά παραμείνουν, οἱ ὁποῖοι διοικοῦσαν, κληρονομοῦσαν καί κληροδοτοῦσαν τίς ἡγεμονίες τους».
Ὅταν οἱ Ρῶσοι τό 1462 ἐλευθερώθηκαν ἀπό τούς Τατάρους, τότε ἀναπτύχθηκαν πολιτικά καί ἐκκλησιαστικά.

β) Ἡ στροφή τῶν Σλάβων στόν Χριστιανισμό

Ὁ ρωσικός λαός κατέβαινε πρός νότο καί ἦταν μιά διαρκής ἀπειλή γιά τήν Κωνσταντινούπολη καί γενικά τήν Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία, πράγμα πού ἀπασχόλησε τήν Ρωμαϊκή Αὐτοκρατορία. Ἡ προσπάθεια τοῦ ἐκχριστιανισμοῦ τῶν Ρώσων, πού ἄρχισε μέ τήν βάπτιση τῶν ἡγεμόνων τοῦ Κιέβου Ἄσκολντ καί Ντίρ δέν εἶχε σημαντικά ἀποτελέσματα. Σημαντικό γεγονός γιά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσων ἦταν τό Βάπτισμα τῆς Ἰσαποστόλου ἁγίας Ὄλγας, τῆς συζύγου τοῦ ἡγέμονα τοῦ Κιέβου Ἰγωρ, ἤ Ἴγκορ τό 955, ἡ ὁποία θεωρήθηκε «ὁ πρόδρομος τῆς ἔλευσης τοῦ Χριστιανισμοῦ στή Ρωσία». Ὅμως «ὁ ἐγγονός τῆς Ὄλγας ὁ Μεγάλος Ἡγεμόνας Ἅγ. Βλαδίμηρος ἦταν ἐκεῖνος πού βαπτίσθηκε μέ ὅλους τούς Ρώσους τό 988».

Ὁ Βλαδίμηρος βαπτίσθηκε Χριστιανός στόν ναό τοῦ Ἁγίου Βασιλείου στήν Χερσώνα καί στήν συνέχεια παντρεύτηκε τήν Πριγκίπισσα τοῦ Βυζαντίου, τήν Πορφυρογέννητη Ἄννα, ἀδελφή τῶν αὐτοκρατόρων Βασιλείου Β’ καί Κωνσταντίνου τοῦ Η’. Τό ὄνομα Πορφυρογέννητη προῆλθε ἀπό τό γεγονός ὅτι γεννήθηκε στό ἰδιαίτερο δωμάτιο στό Παλάτι πού λεγόταν «πορφύρα». Ὁ Βλαδίμηρος ἀσπάσθηκε τόν Χριστιανισμό, ἀφοῦ προηγουμένως ἀπέρριψε ἄλλες δυνατότητες ἐπιλογῶν πού εἶχε, ὅπως νά ἀποδεχθῆ τόν Ἰουδαϊσμό, τόν Ἰσλαμισμό καί τόν Καθολικισμό.

Ὁ Βλαδίμηρος μετά τήν βάπτισή του διέταξε τούς κατοίκους τοῦ Κιέβου νά καταστρέψουν τά εἴδωλα, καί τούς προσκάλεσε νά ἀσπαστοῦν τόν Χριστιανισμό. Ὁ ἴδιος μέ τήν βοήθεια τῆς συζύγου του Ἄννης Παλαιολογίνας ἀνοικοδόμησε πολλούς νέους Ναούς. Ἀναφέρεται ὅτι κατά τό ἔτος 1124 στό Κίεβο λειτουργοῦσαν περίπου 600 Ναοί σέ διάφορες πόλεις. Σημαντικό κτίσμα ἦταν ὁ καθεδρικός Ναός τῆς Ἁγίας Σοφίας πού κτίσθηκε ἀπό τόν γιό τοῦ Βλαδίμηρου Γιαροσλάβου καί ἀπό βυζαντινούς τεχνίτες πού εἶχαν ὡς πρότυπο τόν Ναό τῆς Ἁγίας Σοφίας Κωνσταντινουπόλεως.

Τόν 12ο αἰώνα ἀποδυναμώθηκε τό Κίεβο, καί ἡ πρωτεύουσα τῆς Ρωσίας μεταφέρθηκε ἀπό τό Κίεβο στό Βλαδιμήρ (Vladimir) στό Suzdal στή Βορειοανατολική Ρωσία. Σέ αὐτό συνετέλεσε ὁ Μεγάλος Ἡγεμόνας Γεώργιος ὁ Α’ ὁ Μακρόχειρας «πού ἦταν ὁ 6ος υἱός τοῦ μεγάλου ἡγεμόνα Βλαδιμήρου τοῦ Β’ τοῦ Μονομάχου καί τῆς Βυζαντινῆς πριγκίπισσας Ἀναστασίας», ἡ ὁποία «ἦταν κόρη τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα Κωνσταντίνου τοῦ Μονομάχου». Ὁ ἴδιος ὁ Γεώργιος Μακρόχειρας ἵδρυσε καί ἄλλες πόλεις, μεταξύ τῶν ὁποίων καί τήν Μόσχα ἡ ὁποία μέχρι τό 1156 ἦταν ἕνας ἀσήμαντος οἰκισμός καί ἔγινε τελικά «μιά ὀχυρωμένη πόλη μέ ἱκανό πληθυσμό» πού διεδραμάτισε σημαντικό ρόλο στήν μετέπειτα ἱστορία τῆς Ρωσίας.

Τό 1260 ἱδρύθηκε ἡ ἡγεμονία τῆς Μόσχας ἀπό τόν Ἀλέξανδρο Νέφσκι πού ἔπαιξε σημαντικό ρόλο στήν ἱστορία τῆς Ρωσίας, ἀλλά καί στήν παγκόσια ἱστορία. Ἀργότερα τήν 16η Ἰανουαρίου τοῦ ἔτους 1547 ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Μακάριος ἔστεψε αὐτοκράτορα τόν Ἰβάν Δ’ τόν Τρομερό.

γ) Ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀπό τό 988 μέχρι τό 1589

Μετά τόν ἐκχριστιανισμό τῶν Ρώσων ἀναπτύχθηκε στήν Ρωσία ἔντονη ἐκκλησιαστική ζωή. Ἀπό τό ἔτος 988 μέχρι τό 1240 πού τό Κίεβο κυριεύθηκε ἀπό τούς Τατάρους ὅλοι οἱ Μητροπολίτες Κιέβου καί Πάσης Ρωσίας «ἦταν βυζαντινοί καί οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν μάλιστα ἦταν ἑλληνικῆς καταγωγῆς». Ἀναπτύχθηκε ἔντονα ὁ μοναχισμός καί ἡ Λαύρα τῶν Σπηλαίων τοῦ Κιέβου καί αὐτό ὀφείλεται κυρίως σέ δύο ρώσους μοναχούς τόν Ἀντώνιο καί τόν Θεοδόσιο.

Κατά κανόνα οἱ Μητροπολίτες Κιέβου καί Πάσης Ρωσίας ἀπό τό 988 ἕως τό 1448 ἦταν Ἕλληνες καί ἐκλέγονταν ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη καί μέ σύμφωνη γνώμη τοῦ Βυζαντινοῦ αὐτοκράτορα. Ὕστερα ἀπό πολλά χρόνια ἔγινε μιά «ὁμαλή ἐναλλαγή στή διαδοχή καί τήν ἐπιλογή Ἑλλήνων καί Ρώσων στήν κεφαλή τῆς Ἐκκλησίας». Οἱ ὑποψήφιοι ἔπρεπε νά ταξιδεύσουν στήν Κωνσταντινούπολη καί ἐκεῖ νά ἐκλεγοῦν Μητροπολίτες καί ἔπειτα νά ἐπιστρέψουν στήν Ρωσία.

Τό ἔτος 1459 μέ διαταγή τοῦ Ἡγεμόνα Βασιλείου Βασίλιεβιτς ἔγινε Σύνοδος στήν Μόσχα καί ἀποφασίσθηκε ἡ διαίρεση τῆς Μητροπόλεως τῆς Ρωσίας στήν Μητρόπολη τῆς Μόσχας καί τήν Μητρόπολη τοῦ Κιέβου. Εἶναι ἡ περίοδος πού ἀνεξαρτητοποιήθηκε ἡ Ἐκκλησία τῆς Ρωσίας ἀπό τό Πατριαρχεῖο τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ὁ Μητροπολίτης Μόσχας θά ἐκλέγεται στό ἑξῆς ἀπό τήν Σύνοδο τῶν Ρώσων ἐπισκόπων «καί ἡ ἐκλογή του θά ἐπικυρώνεται μόνο ἀπό τήν κεφαλή τοῦ ρωσικοῦ κράτους, χωρίς τήν ἀναγκαία ἔγκριση ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη».

Σέ αὐτό συνετέλεσαν καί ἄλλα γεγονότα πού εἶχαν προηγηθῆ, ὅπως θά δοῦμε πιό κάτω, πού εἶχαν σχέση τόσο μέ τήν Σύνοδο τῆς Φερράρας-Φλωρεντίας τό ἔτος 1438-1439 ὅσο καί μέ τήν πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως στούς Ὀθωμανούς τό 1453. Ἔκτοτε, ὁ Τσάρος παρουσιάζεται ὡς προστάτης ὅλων τῶν ὀρθοδόξων. Σημειώνει ὁ συγγραφεύς:

«Ἡ ἀνάπτυξη τῆς δύναμης τῆς πολιτείας καί δή τοῦ Τσάρου ὁ ὁποῖος μετά τήν ἀπελευθέρωση τῆς Ρωσίας ὑπό τῶν Μογγόλων καί τήν ὑποταγή τῶν Σλάβων τῆς Βαλκανικῆς καί τῆς Βυζαντινῆς αὐτοκρατορίας εἰς τούς Τούρκους ἐμφανίζεται ὡς ὁ μόνος προστάτης τῶν ἀπανταχοῦ ὀρθοδόξων καί τοῦ ὀρθοδόξου πληθυσμοῦ στό σύνολό του».

Μέ τήν στέψη τοῦ Ἰβάν Δ’ τοῦ Τρομεροῦ (1533-1584) ὡς αὐτοκράτορα ἀπό τόν Μητροπολίτη Μόσχας Μακάριο τήν 16η Ἰανουαρίου τοῦ 1547 ἀποκλείστηκαν καί οἱ Ἕλληνες ἱεράρχες ἀπό τίς ἐπισκοπές καί τό Μητροπολιτικό θρόνο τῆς Ρωσίας. Αὐτό τό γεγονός ἔκανε τήν ρωσική ἱεραρχία «καθαρῶς ἐθνική ὑπόθεση». Ταυτόχρονα, ὅμως, ἡ ἀποδέσμευση ἀπό τό Πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως παραχωροῦσε στόν ἑκάστοτε Τσάρο «τή σχετική δυνατότητα καί ἐξουσία νά παρουσιάζεται ὡς ὁ ἀνώτατος ρυθμιστής τῶν Ἐκκλησιαστικῶν πραγμάτων τῶν ἀφορούντων στή διοίκηση τῆς Ἐκκλησίας καί σέ θέματα ἐκλογῶν καί διαδοχῆς». Αὐτό σημαίνει ὅτι οἱ Ἐπίσκοποι καί Μητροπολίτες «ὄχι μόνο ἐκλέγονταν κατά διαταγή καί κατά τήν ἀπόλυτη προτίμηση τοῦ Τσάρου ἀλλά καί ἐκθρονίζονταν ὅταν αὐτός ἐπιθυμοῦσε σχετικά ἤ τούς ἀνάγκαζε σέ παραίτηση». Πρόκειται καθαρά γιά μιά τσαρική θεοκρατία.

Ὁ Τσάρος ἀπέκτησε μεγάλη ἐξουσία στήν Ἐκκλησία, ὥστε ἀπό τούς 14 διαδόχους τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας Ἰωνᾶ «μόνο 5 ἀπεβίωσαν στό θρόνο τους, καθώς οἱ 9 εἶχαν ἐκθρονισθῆ ἤ εἶχαν ἀναγκασθῆ νά παραιτηθοῦν. Ἀναφέρεται καί περίπτωση τοῦ Φιλίππου ὁ ὁποῖος εἶχε φονευθῆ ἀπό ἐνέργειες τοῦ Τσάρου πού ὑπαγόρευσαν τήν τέλεση τῆς σχετικῆς πράξης».

Τό 1589 ἱδρύθηκε τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας. Εἶχαν προηγηθῆ ἀφ’ ἑνός μέν ἡ ἀνεξαρτητοποίηση τοῦ Μητροπολίτου Μόσχας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο, ἀφ’ ἑτέρου δέ ἡ πτώση τῆς Κωνσταντινουπόλεως, ἀλλά καί ὅλων τῶν περιοχῶν τῆς Ἀνατολῆς στούς Τούρκους, καί γι᾽ αὐτό ὅλα τά Ὀρθόδοξα Πατριαρχεῖα τῆς Ἀνατολῆς εἶχαν περιέλθει σέ δεινή κατάσταση, ἀκόμη καί οἰκονομική. Ἐπισημαίνεται χαρακτηριστικά:

«Σέ θέματα πού ἄπτονταν οἰκονομικῶν ζητημάτων ἤδη ἀπό τίς ἀρχές τοῦ 16ου αἰώνα οἱ Πατριάρχες τῆς ἀνατολῆς καί κατ᾽ ἐπέκταση τό σύνολο τῶν Ἐκκλησιῶν πού περιέχονταν στά Πατριαρχεῖα τους βρίσκονταν σέ πολύ δυσχερῆ καί προβληματική οἰκονομική κατάσταση καί πολλές φορές ἀναγκάζονταν νά προστρέχουν στή Μόσχα γιά νά λάβουν χρηματικές ἐνισχύσεις καί οἰκονομικά βοηθήματα γιά νά ἀνταπεξέλθουν στίς ὑποχρεώσεις τους».

Ὁ Πατριάρχης Ἀντιοχείας Ἰωακείμ τό ἔτος 1586 μετέβηκε στήν Μόσχα καί ἄκουσε τήν πρόταση τοῦ Τσάρου Θεόδωρου γιά τήν ἵδρυση τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας, ἀλλά ἀπάντησε ὅτι αὐτό ἀπαιτεῖ τήν σύμφωνη γνώμη ὅλων τῶν Πατριαρχῶν τῆς Ἀνατολῆς. Ὑποσχέθηκε, ὅμως, ὅτι θά ἐνημερώση τούς ἄλλους Πατριάρχες.

Στήν συνέχεια, ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως Ἱερεμίας ὁ Β΄ μετέβη τό ἔτος 1588 στήν Μόσχα γιά οἰκονομική βοήθεια καί ἐκεῖ δέχθηκε τήν πρόταση τοῦ Τσάρου Θεόδωρου γιά ἵδρυση Πατριαρχείου τῆς Μόσχας. Ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ συμφώνησε «καθώς εὐελπιστοῦσε μακροπρόθεσμα πώς θά ἦταν δυνατό νά καταστεῖ ὁ ἴδιος Πατριάρχης στό ἐν λόγω Πατριαρχεῖο». Μετά, ὅμως, ὑποχώρησε σέ αὐτές τίς πρῶτες σκέψεις του καί συμφώνησε νά καταστήση τόν Μητροπολίτη Ἰώβ σέ Πατριάρχη. Αὐτό ἔγινε τήν 26η Ἰανουαρίου τοῦ 1589. Συγχρόνως ἱδρύθηκαν 6 Μητροπόλεις στήν ρωσική ἐπικράτεια, 6 Ἀρχιεπισκοπές καί 6 ἐπισκοπικές ἕδρες.

Ὅταν ὁ Πατριάρχης Ἱερεμίας Β΄ ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη, συνεκάλεσε τό 1590 Σύνοδο ἀπό τούς Πατριάρχες Ἀντιοχείας καί Ἱεροσολύμων, γιατί ὁ θρόνος τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας τελοῦσε σέ χηρεία, γιά ἐξέταση τοῦ θέματος αὐτοῦ. Τελικά ἡ Σύνοδος τό 1593 μέ ὅλους τούς Πατριάρχες, καί τοῦ Πατριαρχείου Ἀλεξανδρείας πού ἐν τῷ μεταξύ ἐξελέγη, δηλαδή τοῦ Μελετίου Πηγᾶ, ἐπικύρωσε τήν ἀπόφαση τοῦ Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως νά δώση τήν Πατριαρχική τιμή καί ἀξία στόν Πατριάρχη Μόσχας καί νά καταλάβη τήν 5η θέση στήν σειρά κατάταξης μετά τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων.

Εἶναι χαρακτηριστική ἡ ἄποψη τοῦ συγγραφέως τῆς μελέτης αὐτῆς πού δείχνει τήν κατάσταση πού ἐπικρατοῦσε τήν ἐποχή ἐκείνη:

«Στήν ἀνακήρυξη αὐτή καί στήν τελική ἐπικράτηση αὐτῆς τῆς νέας

διαμορφωμένης κατάστασης ἔπαιξε ρόλο καί ἡ οἰκονομική δυσχέρεια στήν ὁποία εἶχαν ὑποπέσει πολλά πατριαρχεῖα τῆς ἀνατολῆς. Ἡ οἰκονομική ἀνέχεια τῶν πατριαρχείων τῆς ἀνατολῆς ἦταν ἕνα ἀδιαμφισβήτητο γεγονός πού τά κατέστησε εὐάλωτα καί τά ὁδήγησε νά ζητήσουν οἰκονομική στήριξη καθώς ἀδυνατοῦσαν νά ἐξυπηρετήσουν τίς ὑποχρεώσεις τους. Χαρακτηριστικά μπορεῖ νά ἀναφερθεῖ τό γεγονός τῆς ἐπίσκεψης στή Μόσχα τοῦ Πατριάρχη Ἰωακείμ προκαθημένου τοῦ πατριαρχείου τῆς Ἀντιοχείας, ὁ ὁποῖος ἔγινε δέκτης οἰκονομικῆς προσπάθειας ἐπηρεασμοῦ καί παρεμβολῆς ἀπό πλευρᾶς Μόσχας. Ὑπῆρχαν καί ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις ὅπως καί μέ τό πατριαρχεῖο Κωνσταντινουπόλεως ὅπου ἔλαβαν χώρα ἀντίστοιχες οἰκονομικές προσεγγίσεις πού συνεπάγονταν οἰκονομικά ἀνταλλάγματα γιά τήν ἐξασφάλιση εὔνοιας καί συναλληλίας».

Κατά τίς διαβουλεύσεις τοῦ Πατριάρχου Ἱερεμία Β΄ μέ τούς Ρώσους, ὅπως προαναφέρθηκε, τέθηκε καί ἡ πρόταση νά μετεγκατασταθῆ ὁ Ἱερεμίας στήν Μόσχα, πράγμα πού τελικά ἀπορρίφθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη. Ὅμως, ἐκεῖνο πού φαίνεται εἶναι ὅτι ὁ Τσάρος ἤθελε ὁ Πατριάρχης Μόσχας νά καταλάβη τήν τρίτη θέση στήν ἱεραρχική τάξη τῶν Ὀρθοδόξων Πατριαρχῶν, μετά τόν Κωνσταντινουπόλεως καί Ἀλεξαδρείας, καί πρίν τόν Ἀντιοχείας καί τόν Ἱεροσολύμων, πράγμα πού δέν πραγματοποιήθηκε, γιατί δέν συμφώνησαν καί οἱ ἄλλοι Πατριάρχες, καί τελικά ὁ Πατριάρχης Μόσχας κατέλαβε τήν πέμπτη θέση μετά τόν Πατριάρχη Ἱεροσολύμων.

Αὐτές οἱ κινήσεις ἔχουν σχέση μέ τήν θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» πού ἀναπτύχθηκε ἀπό τούς Ρώσους καί τήν ὁποία θά δοῦμε στήν ἑπόμενη ἑνότητα.

Ὅμως, ἐκεῖνο πού πρέπει νά τονισθῆ ἐδῶ εἶναι ὅτι κατά καιρούς ὑπῆρχε σύγκρουση μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Μόσχας καί τοῦ Τσάρου, μέ χαρακτηριστική περίπτωση τήν σύγκρουση μεταξύ τοῦ Πατριάρχου Νίκωνα καί τοῦ Τσάρου Ἀλεξάνδρου Μιχαήλοβιτς. Τελικά, στά μέσα τοῦ 1700 μέ τήν διαταγή τοῦ Μεγάλου Πέτρου καταργήθηκε τό Ρωσικό Πατριαρχεῖο, τό ὁποῖο ἀνασυστάθηκε μετά τήν ἐπικράτηση τοῦ Κομμουνισμοῦ στήν Ρωσία.

δ) Ἡ θεωρία περί τῆς Τρίτης Ρώμης

Ἐκεῖνο πού εἶναι σημαντικό στήν μελέτη αὐτή τήν ὁποία παρουσιάζω ἐδῶ μέ συντομία, καί μάλιστα καταλαμβάνει τό μεγαλύτερο μέρος τῆς μεταπτυχιακῆς αὐτῆς ἐργασίας εἶναι ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης», πού ἄρχισε τόν 15ο αἰώνα καί ἀναπτύχθηκε κυρίως τόν 16ο αἰώνα, ὅτι δηλαδή στήν παλαιά ἐποχή ὑπῆρχε ἡ Πρώτη Ρώμη πού ἦταν ἡ πρωτεύουσα τῆς ἀρχαίας Ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας, ἔπειτα μέ τήν μεταφορά τῆς Πρωτεύουσας τοῦ Ρωμαϊκοῦ Κράτους ἀπό τήν Ρώμη στήν Κωνσταντινούπολη δημιουργήθηκε ἡ Δεύτερη Ρώμη, καί στήν

συνέχεια ἡ Μόσχα ἡ ὁποία εἶναι ἡ Πρωτεύουσα τῆς Νέας Χριστιανικῆς αὐτοκρατορίας εἶναι ἡ Τρίτη Ρώμη.

Ἡ θεωρία αὐτή δέν μπορεῖ κατ᾽ ἀρχήν νά εὐσταθήση, γιατί δέν ὑπῆρξε ποτέ Πρώτη καί Δεύτερη Ρώμη, ἀλλά Παλαιά καί Νέα Ρώμη, ὁπότε δέν μπορεῖ νά ὑπάρξη καί Τρίτη Ρώμη.

Θά δοῦμε, ὅμως, μερικές πλευρές αὐτῆς τῆς θεωρίας, ὅπως παρουσιάζεται σέ αὐτήν τήν μεταπτυχιακή ἐργασία.
Κατ᾽ ἀρχάς θά δοῦμε τήν πολιτική πλευρά τῆς θεωρίας αὐτῆς πού ἀπετέλεσε τήν ἰδεολογία «γιά τήν σταθεροποίηση ἀφ᾽ ἑνός καί ἀφ᾽ ἑτέρου τή μετέπειτα πορεία τοῦ μετασχηματισμοῦ τοῦ Ρωσικοῦ κράτους».

Πρίν ἡ θεωρία αὐτή λάβη πολιτική ἰδεολογία στά γραπτά χειρόγραφα τοῦ 16ου αἰώνα εἶχε ἀναπτυχθῆ καί ἐπεξεργασθῆ ἀπό διαφόρους συγγραφεῖς πού διακατέχονταν ἀπό λογοτεχνικό καί ἰδεολογικό περιεχόμενο, ὅπως στά «Ρωσικά χρονικά». Σύμφωνα μέ αὐτές τίς παραδόσεις ὁ πρίγκιπας τῆς Μόσχας καταγόταν «ἀπό τήν οἰκογένεια τοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρώμης Αὔγουστο».

Μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης στούς Ὀθωμανούς ἀναπτύχθηκε ἡ ἄποψη ὅτι ὁ Τσάρος Ἰβάν ὁ Γ΄ πού παντρεύτηκε τήν Ζωή-Σοφία Παλαιολογίνα, ἀνηψιά τοῦ τελευταίου αὐτοκράτορα τοῦ Βυζαντίου «ἦταν αὐτοδίκαια ὁ μόνος διάδοχος καί συνεχιστής τῶν βυζαντινῶν αὐτοκρατόρων». Ἔτσι, ὅπως ὑποστήριζε ὁ Μητροπολίτης Μόσχας Ζωσιμᾶς ἤ Ζώσιμος, ὁ Τσάρος Ἰβάν «ἦταν ὁ νέος Κωνσταντῖνος τῆς νέας βασιλεύουσας». Ἐπειδή ὅλοι οἱ Ὀρθόδοξοι λαοί, πλήν τῆς Ρωσίας, εἶχαν «ὑποταχθῆ στούς Τούρκους, καί ἡ Ρωσία εἶχε ἀποτινάξει τόν ζυγό τῆς μογγολικῆς ἐπικυριαρχίας, αὐτή πρέπει νά εἶναι διάδοχος τοῦ Βυζαντίου καί ὄχι ἡ Ὀθωμανική αὐτοκρατορία».

Στά μέσα τοῦ 15ου αἰώνα «ἡ θεωρία περί ‘’Τρίτης Ρώμης’’ εἶχε διαδοθεῖ εὐρύτατα στό ρωσικό χῶρο καί εἶχε διεισδύσει στίς καρδιές καί στίς φιλοδοξίες λαϊκῶν καί κληρικῶν, μέσα ἀπό συναξάρια καί θρησκευτικές γραπτές ἀναφορές, ἐπιστολές καί κείμενα πού ἦσαν πολύ διαδεδομένα τήν ἐποχή ἐκείνη καί εἶχαν ἀπήχηση στό λαό ὁ ὁποῖος τά ἐμπιστευόταν καί τά διάβαζε». Αὐτή ἡ διαρκής συνείδηση κατέληξε στήν ἵδρυση τοῦ Πατριαρχείου τῆς Μόσχας στό μισό τοῦ 16ου αἰώνα.

Κυρίως ὁ μοναχός τοῦ Πσκώφ Φιλόθεος (τέλη 15ου αἰώνα) ἦταν ἐκεῖνος πού ἀνέπτυξε περισσότερο καί διατύπωσε τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης». Σύμφωνα μέ τήν θεωρία αὐτή ἡ Πρώτη Ρώμη ὑπέπεσε στήν εἰδωλολατρία, καί ἡ Δεύτερη Ρώμη, ἡ Κωνσταντινούπολη, τιμωρήθηκε ἀπό τόν Θεό, ἐπειδή παρέκλινε ἀπό τήν ὀρθόδοξη πίστη, λόγῳ τῆς ὑπογραφῆς τῆς ἕνωσης μέ τούς Λατίνους στήν

Φερράρα–Φλωρεντία τό 1438-1439. Ὁ μοναχός Φιλόθεος ἔγραφε στόν Τσάρο:

«Εἶσαι ὁ μόνος Χριστιανός Τσάρος σέ ὅλη τήν οἰκουμένη, στά χέρια σου συγκρατεῖς τά ἡνία ὅλων τῶν θρόνων τῆς Ἁγίας Οἰκουμενικῆς Ἐκκλησίας, ἡ ὁποία δέν βρίσκεται πλέον μήτε στήν Εὐρώπη, μήτε στήν Κωνσταντινούπολη, ἀλλά στήν Μόσχα». Συμπλήρωνε δέ τίς ἀπόψεις του ὅτι ἡ Μόσχα εἶναι ἡ Τρίτη Ρώμη καί δέν θά ὑπῆρχε πλέον Τέταρτη Ρώμη, γι᾽ αὐτό ἡ Μόσχα «ἀποτελεῖ τήν ἔσχατη Ρώμη». «Ἡ Τρίτη Ρώμη σέ ἀντίθεση μέ τίς προηγούμενες στέκει ὄρθια καί θά εἶναι ἡ τελευταία, καθώς δέ θά ὑπάρξει τέταρτη στό μέλλον». Ὁ κόσμος ὑπάρχει γιατί ὑπάρχει ἡ Μόσχα καί ἄν ἡ Μόσχα παύση νά εἶναι τό κέντρο τοῦ χριστιανικοῦ κόσμου, τότε πλησιάζει τό τέλος τοῦ κόσμου.

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική καί ὁ Τσάρος Ἰβάν ὁ Τρομερός θεωροῦσε ὅτι εἶναι ὁ ἀπόλυτος μονάρχης καί ὅτι ἡ ἐξουσία του αὐτή προέρχεται ἀπό τόν Θεό. Ὁ Ἰβάν ὁ Δ΄ θεωροῦσε ὅτι ὅποιος ἐμφανιζόταν ἀπέναντί του μέ διάθεση κριτικῆς τά ἔβαζε μέ τόν Θεό. Γενικά, «ὁ Τσάρος βίωσε τόν ἑαυτό του σάν ἕνα ἡγέτη πού ἐπιλέχθηκε καί ἀπεστάλη ἀπό τό Θεό».

Αὐτή ἡ νοοτροπία, σέ συνδυασμό μέ ὅσα θά ἀναφερθοῦν γιά τήν ἐκκλησιαστική προοπτική τῆς θεωρίας περί τῆς «Τρίτης Ρώμης», ἀπετέλεσε ἀπό τόν 16ο αἰώνα τήν ἔννοια τῆς «Ἁγίας Ρωσίας». Ἡ «Ἁγία Ρωσία» συνδεόταν στενά μέ τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης», καί αὐτή ἡ ἀνώτερη δόξα της δέν προερχόταν ἀπό μιά προσωπική κατάκτηση, ἀλλά ἀπό τό ὅτι «ἡ Τρίτη Ρώμη ἦταν ἕνα δημιούργημα τοῦ Θεοῦ διαλεγμένο ἀπό τόν Ἴδιο γιά τήν ὁλοκλήρωση τοῦ θελήματός Του». Αὐτή ἦταν ἡ ἰδεολογία τοῦ Ρωσικοῦ Κράτους κατά τήν διάρκεια τοῦ 16ου αἰώνα.

Στενά συνδεδεμένη μέ τήν πολιτική πλευρά τῆς θεωρίας περί «Τρίτης Ρώμης» εἶναι καί ἡ ἐκκλησιαστική της πλευρά. Στήν ἀρχή ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» εἶχε κυρίως πολιτική διάσταση καί δέν εἶχε προχωρήσει στήν ἐκκλησιαστική πλευρά, δηλαδή τήν ὑποτίμηση τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου, γιατί δέν μποροῦσαν νά παραβιασθοῦν οἱ ἀποφάσεις τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων πού ἔκαναν λόγο γιά Παλαιά καί Νέα Ρώμη, καί ὄχι γιά Πρώτη καί Δεύτερη Ρώμη, ὥστε στήν συνέχεια νά ὑπάρξη καί Τρίτη Ρώμη. «Ἡ ἐκκλησιαστική προοπτική ἀγνοοῦσε τό ἀνυπόστατο καί τό πλασματικό τριαδικό σχηματισμό ‘’Πρώτη-Δεύτερη-Τρίτη Ρώμη’’ πού προέκυψε στό στερέωμα τῆς δεδομένης χρονικῆς στιγμῆς».

Ὅπως ἦταν ἐπόμενο μέ τήν πάροδο τοῦ χρόνου ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» πέρασε καί στήν ἐκκλησιαστική ζωή καί λειτούργησε «μέ σκοπό τήν ἀντιπαράθεση πρός τήν Κωνσταντινούπολη καί τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο». Σκοπός τῆς θεωρίας αὐτῆς ἦταν ὅτι «ἔπρεπε νά καταλυθεῖ ἡ πρωτοκαθεδρία τοῦ Πατριαρχείου» καί γιά νά γίνη αὐτό «ἔπρεπε μέ κάποιο τρόπο νά παραδεχθεῖ πώς

τό Πατριαρχεῖο ὑπέπεσε σέ αἵρεση».

Ἔτσι, κατά τήν θεωρία αὐτή, ἡ Πρώτη Ρώμη ὑπέπεσε στήν αἵρεση τοῦ ἀπολιναρισμοῦ, ἐπειδή δέχθηκε τήν χρησιμοποίηση τῶν ἀζύμων στήν θεία Λειτουργία, καί ἡ Δεύτερη Ρώμη ἔχασε τήν πίστη μέ τήν ἕνωσή της μέ τούς Λατίνους, γι' αὐτό τιμωρήθηκε ἀπό τόν Θεό μέ τήν Ἅλωση ἀπό τούς ἀπίστους. Ὁπότε ἡ «Τρίτη Ρώμη» εἶναι «κάτι περισσότερο ἀπό ὅτι ἦταν ἡ δεύτερη Ρώμη (Κωνσταντινούπολη). Μάλιστα, κατά τόν 16ο αἰώνα οἱ περισσότεροι Ρῶσοι «προσδοκοῦσαν πώς τά Ρωσικά ἔθιμα καί οἱ παραδόσεις εἶχαν φθάσει πολύ ψηλότερα ἀπό τά ἀντίστοιχα τῆς Κωνσταντινούπολης πού εἶχαν προηγηθεῖ».

Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική ἀναπτύχθηκαν καί ἄλλες θεωρίες, ὅπως ὅτι ἡ εἰκόνα τῆς Παναγίας ἀπό τό Τιχβίν, φιλοτεχνήθηκε ἀπό τόν Πατριάρχη Κωνσταντινουπόλεως Γερμανό, ἀλλά φυγαδεύθηκε κατά τήν περίοδο τῆς εἰκονομαχίας, ἔπειτα ἀπό πολλά ἔτη ἐπέστρεψε στήν Κωνσταντινούπολη, καί στήν συνέχεια μέ θαῦμα, μετά τήν πτώση τῆς Κωνσταντινούπολης, μετέβη στό Τιχβίν. Ἐπίσης, ἀναπτύχθηκε καί ὁ μύθος τῆς «λευκῆς Μίτρας» (τοῦ λευκοῦ καμηλαυκίου) ἡ ὁποία εἶχε δοθῆ στόν Πάπα Σίλβεστρο ἀπό τόν Μέγα Κωνσταντῖνο, καί μετά τήν αἵρεση τοῦ ἀπολιναρισμοῦ πού ἐπικράτησε στήν Δύση (ἀποδοχή ἀζύμου ἄρτου στήν θεία Εὐχαριστία) μεταφέρθηκε στήν Κωνσταντινούπολη καί ἀπό ἐκεῖ πῆγε στήν Μόσχα.

«Ὅλες αὐτές οἱ παραδόσεις καί ἀναφορές πού ἀνακυκλώνονταν ἀδιάκοπα καί μέ ἐπιτήδευση στόχευαν τήν μείωση τοῦ κύρους τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου». Παράλληλα μέ αὐτήν τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» ἦταν καί τό ὅραμα τῆς μεταφορᾶς τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου ἀπό τήν Κωνσταντινούπολη στήν Ρωσία, ἀλλά κυκλοφοροῦσε καί ἕνα σενάριο νά ἐγκατασταθῆ στήν Κωνσταντινούπολη Πατριάρχης προερχόμενος ἀπό τήν Ρωσία.

Τελικά, ὅπως προαναφέρθηκε, ἱδρύθηκε τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας. Μάλιστα, ὑποστηρίζεται ὅτι «στήν πραγματικότητα ὁ τίτλος (τοῦ Πατριάρχου) ἀποκτήθηκε ἀπό ἐκβιασμό καθώς ὁ Πατριάρχης Κωνσταντινουπόλεως εἶχε γίνει οἰκονομικά ἐξαρτώμενος ἀπό τήν Ρωσία καί τή δεδομένη περίοδο γιά νά ἐξασφαλίσει τή συνέχεια τῆς οἰκονομικῆς ὑποστήριξης προχώρησε σέ ἀντάλλαγμα τήν ἀναγνώριση τοῦ τίτλου τοῦ Πατριάρχη».

Χαρακτηριστικό παράδειγμα τοῦ πῶς ἐκφραζόταν ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» εἶναι ἡ περίπτωση τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Γραικοῦ, στήν πραγματικότητα τοῦ Βατοπαιδινοῦ ὁ ὁποῖος πῆγε στήν Μόσχα τό 1518, ὕστερα ἀπό πρόσκληση τοῦ ἡγεμόνα Βασιλείου Γ΄ γιά νά διορθώση τά μεταφρασθέντα κείμενα ἀπό τά ἑλληνικά στά ρωσικά. Ὁ ἅγιος Μάξιμος βρέθηκε μπροστά σέ μιά ἀνθελληνική

ἀντίδραση πού ἦταν «ἔκφανση ρωσικοῦ σοβινισμοῦ» μέ ἀποτέλεσμα νά καταδικασθῆ, νά ὑποστῆ ἐγκλεισμό καί διωγμό καί τελικά νά ὑποκύψη ἀπό τίς πολλές ταλαιπωρίες πού ὑπέστη.

Κατά τήν ἀποστολή του αὐτή διαπίστωσε πολλές ἀλλοιώσεις στήν ρωσική κοινωνία, ἀλλά ἐκεῖνο πού πρέπει νά ἐπισημανθῆ εἶναι ὅτι ἀντιμετώπισε καί τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης».

Ὁ ἅγιος Μάξιμος ὑπερασπίσθηκε τόν σεβασμό στήν κανονική τάξη καί ἄσκησε κριτική, ὅπως καί ἀντιστάθηκε στήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης», ὅτι δηλαδή τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο ἐξέπεσε ἀπό τήν ὀρθόδοξη πίστη καί παραδόθηκε στήν ὀθωμανική πίεση καί γι’ αὐτό τήν θέση του πρέπει νά καταλάβη τό Πατριαρχεῖο τῆς Μόσχας.

Ἔτσι, ὁ ἅγιος Μάξιμος «ἀμφισβητεῖ σφοδρά τήν θεωρία τῆς “Τρίτης Ρώμης” ἐν τῷ συνόλῳ της καί προσπαθεῖ νά διορθώσει τά κακῶς κείμενα πού ἔχουν δημιουργηθεῖ στούς Ἐκκλησιαστικούς κόλπους ἀνά τήν ρωσική ἐκκλησιαστική ἐπικράτεια». Τήν ἐποχή τοῦ ἁγίου Μαξίμου ὑπῆρχαν «ρωσικοί Ἐκκλησιαστικοί κύκλοι» πού προωθοῦσαν τήν ἀπόσχιση τῆς Ρωσίας ἀπό τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο καί ὁ ἅγιος Μάξιμος ἀντιστάθηκε σθεναρά σέ αὐτήν τήν ἐπιδίωξη.

Ἡ θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης» πού, ὅπως προαναφέρθηκε, ἄρχισε τόν 15ο αἰώνα καί κυρίως ἀναπτύχθηκε τόν 16ο αἰώνα, θά μποροῦσε νά ὑποστηριχθῆ ὅτι κατέληξε στόν Πανσλαβισμό, δηλαδή «ἀποτέλεσε τόν προάγγελο τῆς θεωρίας τοῦ Πανσλαβισμοῦ καί ἑνός ἐκτεταμένου Σλάβικου Ἐθνοφυλετισμοῦ πού ἀκολούθησε στούς ἑπόμενους αἰῶνες καί πυροδότησε πολλές πολιτικές ἐξελίξεις καί στάθηκε ἀφορμή γιά ποικίλες ἐνέργειες καί δράσεις στή γενικότερη περιοχή».

Ὁ πανσλαβισμός ἦταν τό κίνημα πού ἀναπτύχθηκε τόν 19ο αἰώνα μέχρι τίς ἀρχές τοῦ 20οῦ αἰώνα καί προσέβλεπε στήν «συνένωση ὅλων τῶν σλαβικῶν λαῶν σέ ἕνα ἑνιαῖο Ὁμοσπονδιακό Κράτος», κάτω ἀπό τόν ἔλεγχο τῆς Ρωσίας. Ἦταν στήν πράξη «ἕνα ἰδεολογικό θρησκευτικό πρόσχημα».

Ὁ Πανσλαβισμός «στόχευσε τήν ἀπελευθέρωση τῶν Σλάβων ἀπό τούς δυνάστες τους» καί στήν συνέχεια ἀπέβλεπε στήν συνένωσή τους. Διάφοροι ἐπιστήμονες διατύπωσαν τήν θεωρία γιά τήν ἐθνικιστική ἀφύπνιση τῶν Σλάβων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα εἶναι ἡ ἀνακήρυξη τῆς Βουλγαρικῆς Ἐξαρχίας τό 1870 καί ἡ δημιουργία μιᾶς μεγάλης Βουλγαρίας.

Ἕνας ἀπό τούς χαρακτηριστικούς ἐκφραστές τοῦ Πανσλαβισμοῦ εἶναι ὁ Νικόλαος Ντανιλέφσκι ὁ ὁποῖος μέ τό βιβλίο του Ρωσία καί Εὐρώπη τόνιζε ὅτι «οἱ σλαβικοί πληθυσμοί δέν πρέπει νά στραφοῦν στή Δύση ἀλλά στήν Ρωσία ἡ ὁποία εἶναι ἡ

προστάτης τους καί ἡ μόνη ὁδός βοηθείας νά πετύχουν τό σκοπό τους». Οἱ Ρῶσοι μέ τίς πανσλαβιστικές ἀπόψεις διείσδυσαν σέ ὅλα τά Βαλκάνια, στό Ἅγιον Ὄρος καί ἀλλοῦ.

Μπορεῖ νά φαίνεται «ἀντισυμβατικό», ἀλλά ἡ θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης» «βρῆκε πρόσφορο πρός καλλιέργεια ἔδαφος καί στήν περίοδο τῆς ἀνόδου καί ἐξουσίας τοῦ κομμουνισμοῦ τήν ἐποχή τῆς Σοβιετικῆς ἕνωσης». Αὐτή τήν περίοδο στόν διεθνῆ χῶρο ὁ Ρῶσος Πατριάρχης μποροῦσε «μέ εὐκολία νά ἐπηρεάσει καί διαμορφώσει τάσεις καί ἀντιλήψεις ἀνάμεσα στά λοιπά Σλαβικά Πατριαρχεῖα» τῶν ὁποίων οἱ χῶρες τους ἦταν κάτω ἀπό τό κομμουνιστικό καθεστώς, καί βρίσκονταν σέ ἄμεση ἤ ἔμμεση ἐξάρτηση ἀπό τήν Μόσχα. Τό ἴδιο γινόταν καί στίς Πανορθόδοξες συναντήσεις. Μέ ὅλα αὐτά τήν περίοδο αὐτή «ἡ θεωρία τῆς Τρίτης Ρώμης ἔκανε τήν ἐπανεμφάνισή της στό προσκήνιο».

Στό Συνέδριο τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν πού ἔγινε στήν Μόσχα τό 1948 μέ τήν εὐκαιρία τοῦ ἑορτασμοῦ τῶν 500 χρόνων τῆς αὐτοκέφαλης Ρωσικῆς Ἐκκλησίας ἔγινε ἀναφορά τῆς θεωρίας τῆς «Τρίτης Ρώμης» ἀπό συνέδρους, ὅπως ἕναν πολωνό, ἕνα βούλγαρο καί ἕνα ρῶσο, πού σημαίνει ὅτι αὐτή ἡ θεωρία σιγοκαίει στούς σλαβικούς πληθυσμούς.

Στό κείμενο αὐτῆς τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας παρατίθενται καί διάφορες εἰκόνες οἱ ὁποῖες δείχνουν τήν Μόσχα ὡς «Τρίτη Ρώμη».

Συμπέρασμα

Προσπάθησα στό κείμενο αὐτό νά παρουσιάσω τά κεντρικά σημεῖα αὐτῆς τῆς μεταπτυχιακῆς ἐργασίας τοῦ Ἀναστασίου-Ἰωάννη Λάλλου. Ὅταν, ὅμως, διαβάση κανείς τήν μελέτη αὐτή, τότε βλέπει ὅλο τό πρόβλημα πού ὑπῆρχε στούς αἰῶνες πού πέρασαν, ἀλλά καί στήν ἐποχή μας σχετικά μέ τήν θεωρία τῆς «Τρίτης Ρώμης». Τά γεγονότα εἶναι στήν ἐπικαιρότητα, γι᾽ αὐτό ἡ ἱστορία πρέπει νά γίνεται ὁδηγός γιά τό παρόν καί τό μέλλον.

Φαίνεται, λοιπόν, καθαρά, ὅτι ἡ θεωρία περί «Τρίτης Ρώμης» ἄρχισε τόν 15ο αἰώνα, ἀναπτύχθηκε κυρίως τόν 16ο αἰώνα καί διαδιδόταν στούς ἑπόμενους αἰῶνες μέχρι σήμερα, μέ διάφορες μορφές καί ἀπό ὅλα τά ρωσικά καθεστῶτα, ἤτοι τήν Τσαρική θεοκρατία, τήν Σταλινική ἀθεΐα, τόν Πανσλαβισμό καί τήν σύγχρονη Ρωσική διπλωματία. Αὐτό συνεχίζεται καί στίς ἡμέρες μας, καί μέ αὐτόν τόν τρόπο ὑπονομεύεται ποικιλοτρόπως τό Οἰκουμενικό Πατριαρχεῖο πού ἔχει καθιερωθῆ ἀπό τούς Κανόνες τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων καί ἀπό τήν ὅλη ἐκκλησιαστική πρακτική ὡς ἡ Πρωτόθρονη Ἐκκλησία.

Ὅποιος συμμετέχει στίς πανορθόδοξες Ἐπιτροπές ἤ παρατηρεῖ τό τί γίνεται στίς

συναντήσεις τῶν ἀντιπροσώπων τῶν Ὀρθοδόξων Ἐκκλησιῶν, διαπιστώνει μέ εὐκολία τήν ὑπονομευτική αὐτή πολιτική ὅσων διακατέχονται ἀπό τήν θεωρία περί τῆς «Τρίτης Ρώμης». Οἱ ἄνθρωποι αὐτοί θέλουν νά ἀνατρέψουν τήν καθιερωμένη κανονική τάξη ὅτι ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης προεδρεύει στίς πανορθόδοξες συναντήσεις καί ἀναλαμβάνει πρωτοβουλίες πού τοῦ ἔχει δώσει ἡ κανονική παράδοση τῆς Ἐκκλησίας καί ἡ γενικότερη ἐκκλησιαστική προοπτική. Ὁ Οἰκουμενικός Πατριάρχης Βαρθολομαῖος τό γνωρίζει πολύ καλά αὐτό, γι᾽ αὐτό καί κινεῖται ἀνάλογα. Μέσα σέ αὐτήν τήν προοπτική πρέπει νά δοῦμε καί τήν χορήγηση τῆς αὐτοκεφαλίας στήν Οὐκρανία.

Διαβάζοντας μέ προσοχή αὐτήν τήν μεταπτυχιακή ἐργασία, αἰσθάνθηκα λύπη γιά ὅσους δέν βλέπουν αὐτήν τήν κατάσταση καί ὑποστηρίζουν τήν ἡγεσία τῶν Ρώσων στήν πολεμική ἐναντίον τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου.

Τελικά, ὅσοι δέν βλέπουν αὐτήν τήν κατάσταση στήν ὑπόθεση τῆς Οὐκρανίας πάσχουν ἤ ἀπό ἀφέλεια ἤ ἀπό μυωπία ἤ ἀπό ὑπερμετρωπία καί δαλτονισμό.

Συνήθως ἐμεῖς οἱ Ἕλληνες, ἔχοντας ρωμαίικη συνείδηση καί νοοτροπία, διαπνεόμαστε ἀπό ἕνα οἰκουμενικό πνεῦμα, χωρίς νά εἴμαστε ἐθνικιστές, ἀλλά ὅμως δέν πρέπει νά εἴμαστε ἀφελεῖς, γιατί τότε θά ἀποδειχθοῦμε καί ἐπικίνδυνοι ἀπέναντι στήν ἱστορία καί στόν θησαυρό τῆς ὀρθοδόξου παραδόσεως καί στήν κληρονομία τῶν Πατέρων μας χάριν ἀτομικῶν συμφερόντων καί ποικιλότροπων σκοπιμοτήτων.

Σέ ἑπόμενο κείμενό μου θά ἀναφερθῶ στό θέμα τῶν ἐκκλησιολογικῶν μεταπτώσεων τοῦ Πατριαρχείου Μόσχας.

Τὸ ἄρθρο σὲ pdf